

Att (be)skriva med ljus: en reflektion över fotografi och realism

Teman

Att skriva med ljus [1] är en samling av 13 essäer av skandinaviska författare. Även om titeln, som hänvisar till den etymologiska betydelsen av ordet *fotografi*, skulle passa lika bra för en antologi med texter om fotografi i allmänhet, är skrivandet lika viktigt som fotografin i den här boken.

Huvudtemat är nämligen förhållandet mellan fotografi och litteratur. Det som gör boken särskilt intressant är dock den breda definition av litteratur som används: olika författare analyserar olika typer av fotolitterära verk, från romaner som Bretons *Nadja* och Gustafsons *Kungsleden* till reportage (till exempel Canettis *Die Stimmen von Marrakesh* och de verk som nämns i *Den sociala fotobildboken*), genom alla gråzoner mellan dem. Man skulle då kunna säga att ett mindre uttalat men lika centralt tema är förhållandet mellan fotografi och verklighet.

Relation till kursprojektet

Det är detta andra tema, med tanke på dess relevans för mitt projekt, som jag vill fokusera på i denna uppsats.

I mitt projekt, som, med tillräckligt välgjorda bilder, skulle kunna lika bra fungera helt utan text, är det själva fotografin som ibland blir medvetet realistiskt och nästan fiktivt. Tanken är att omvandla arkitekturer som man ser i vardagen så att de ser annorlunda ut. I vissa fall handlar det mest om estetik och abstraktion, men det finns också fall där syftet är att omvandla till exempel den funktion som en byggnad uppfattas ha: en fabrik kan se ut som en kyrka, en skyskrapa kan påminna en rymdskepp, vattenfallet i ett vattenkraftverk kan framställas som om det vore en del av ett naturreservat, och så vidare.

Reflektion över utvalda essäer

I denna mening står den användning av fotografi som jag gör i mitt projekt i skarp kontrast till vad de tidiga fotografierna och deras samtida författare på 1800- och 1900-talet tilldelade fotografiet. Redan i bokens inledningen citerar Mats Jansson Paul Valéry, som på hundraårsdagen av daguerrotypins födelse tänkte sig att "spridningen av fotografiska bilder [...] kunde indirekt vara till gagn för skönlitteraturen"¹.

Enligt Janssons tolking verkade fotografin vara ett mycket bättre verktyg för att beskriva verkligheten. Samtidigt öppnade daguerreotypens existens nya möjligheter för författarna när det gäller abstrakt tänkande och för poetiska uttrycksformer.

¹Gardfors, Jansson, Olsson, *Att skriva med ljus*, s. 10

Tanken är att kameror gör det lätt att skapa så kallade "realistiska", dokumentära bilder och att all arbete som kräver en hög grad av objektivitet kan därför delegeras till fotografiet. På så sätt kan författaren frigöra sig från beskrivande krav och koncentrera sig på mer rent litterära aspekter.

På samma sätt, och kanske mer känt för allmänheten, förändrade fotografiet måleriets värld. Om fotografiet gav till exempel impressionisterna ett verktyg för att studera ljusets effekterna, ledde det också till att måleriet, åtminstone i viss mån, avlägsnade sig från realismen (i alla fall från ambitionen att uppnå realism) och förlorade sin dokumentära funktion.

Skriver Gertrude Stein, citerad i Nils Olssons *Painting looks like something and photography does not*:

The painter can no longer say that what he does is as the world looks to him because he cannot look at the world any more, it has been photographed too much and he has to say that it does something else. In former times a painter said he painted what he saw of course it didn't but anyway he could say it, now he does not want to say it because *seeing it is not interesting*.²

Kommenterar Nils Olsson att fotografiet ersätter inte måleriet, men det gör måleriets begränsningar synliga. "Målaren", enligt Olsson, "gör något annat än fotograferen, något annat än att förmedla hur världen ser ut, vilket hädanefter saknar intresse för den med pensel"³.

Under sina första årtionden införde fotografiet således en ny rollfördelning mellan de som arbetar med penseln och de nya professionella med kameran och mörkrummet.

I *Handsken i labyrintens mitt* skriver även Kristoffer Noheden att surrealismens grundare André Bretons medieteorin är att fotografin befriar måleriet från dess krav på mimetisk realism och tar dess dokumentär funktion. Ett fotografi är ett mer effektivt sätt att fånga verkligheten, så målaren öppnas helt nya möjligheter att utforska nya uttrycksmedel.

Det var dock bara lite senare som fotografiet slutade vara helt enkelt en ersättning för måleri på vissa områden och etablerade sig som en egen konstform. Fortsätter Noheden:

Samtidigt har filmen utvecklat fotografin i nya riktningar och därmed skänkt konsten ännu fler nya utmaningar. Filmen visar på att fotografin är mer än ett fulländat mimetiskt medium - den är ett verktyg för att först fånga in och sedan *omvandla verkligheten*.⁴

Breton och andra surrealistiska konstnärer brukade använda olika omvandlingstekniker och ge "helt nya perspektiv på vardagliga händelser", till exempel

²Gardfors, Jansson, Olsson, *Att skriva med ljus*, s. 93

³*Ibid.*, s. 93

⁴*Ibid.*, s. 70

“genom att sätta fotografier i rörelse och introducera tekniker som slowmotion och baklängesrörelser, liksom komprimerad eller utdragen tid genom klippning”⁵.

Även om Noheden (liksom de surrealisterna som hans text handlar om) ägnar sig huvudsakligen åt rörliga bilder, finns det oändliga möjligheter att omvandla och eventuellt förvränga även helt vanliga scener. Man kan till exempel även välja en ovanlig synpunkt, visa endast en detalj, dra nytta av ovanliga ljusförhållanden eller använda färg på ett kreativt sätt. Detta utan att nämna redigeringen, som kan drivas till sin spets med dagens digitala bildbehandling, men som på sätt och vis alltid har varit en viktig del av fotografin även under den analoga eran, när den tog formen av framkallning i mörkrummet. Då hade man möjligheten att vara lika experimentell genom tekniker som *film soup*.

Vi konstaterade att fotografin är *mer än, inte bara* ett verktyg för att skapa en mimetisk realism. Men man kan till och med ifrågasätta idén om att fotografi är “ett fulländat mimetiskt medium”⁶, att fotografi är realistiskt.

Enligt John Berger, som nämns i essän *Bildens vikt, poesins svikt* handlar fotografi om specifika sätt att se (*ways of seeing*). I det här fallet har ordet “se” inte samma betydelse som i Steins skrifter. Stein skriver att att representera världen precis som man ser den är ointressant, medan Bergers titel verkar antyda motsatsen: vad som är intressant om ett fotografi är faktiskt fotografets blick. Det beror på att Berger erkänner att det finns en mycket subjektiv komponent i själva seendet, medan Stein anser att subjektiviteten ligger i den efterföljande omarbetningen av det som uppfattas genom synen.

Oavsett hur ordet tolkas uppstår frågan om subjektivitet (och därmed icke-objektivitet) är inneboende i varje fotografi. Paradoxalt verkar det som om den “kreativa omvandling” av stadsarkitekturen som är central i mitt projekt är definitivt möjlig, men att det inte är så uppenbart att “objektivera” samma byggnader. Att imitera “traditionella vykort” är också ett särskilt filter, även om det gör platserna mer igenkännliga.

På sätt och vis är fotografiets realism bara skenbar, och en subjektiv, kanske till och med fiktiv, ibland skönlitterär komponent är alltid närvarande.

Referenser

- [1] Olsson Gardfors, Jansson. *Att skriva med ljus*. Makadam, Göteborg, 2020.

⁵Gardfors, Jansson, Olsson, *Att skriva med ljus*, s. 70

⁶*Ibid.*, s. 70